

PIJPMAKERS EN PIJPMAKERSKNECHTS IN SCHOONHOVEN

door J.v.d.Meulen en L.den Toom

In tegenstelling tot andere steden, zoals Amsterdam, Leiden en Gouda, is de pijpmakersnijverheid in Schoonhoven traag op gang gekomen. Uit de nu bekend zijnde gegevens blijkt dat de eerste pijpmaker zich hier omstreeks 1630 vestigde.

Uitbreiding van de industrie werd door het Vroedschap, in 1640 geremd door slechts aan één pijpmaker toestemming te verlenen om zijn ambacht uit te oefenen. Na 1649 als geen beperkende maatregelen meer van kracht zijn, valt een geringe toename van het aantal pijpmakers te constateren.

In het begin van de 18e eeuw was hun aantal zodanig toegenomen dat zij de Magistraat toestemming vroegen tot de oprichting van een pijpmakersgilde. Hoewel het verzoek werd afgewezen², gaven zij hun pogingen niet op. Uiteindelijk hadden zij succes, op 2 februari 1767 was de oprichting van het gilde een feit⁴. In deze periode valt, in de plaatsen rondom Gouda, een opmerkelijke toename van het aantal pijpmakers waar te nemen. Door export beperkingen en tolheffingen raakte de Goudse industrie in verval, waardoor producten van mindere kwaliteit een kans kregen. Deze binnenlandse concurrentie versnelde de neergang van de voor Gouda zo belangrijke nijverheid. Omstreeks 1800 kan ook Schoonhoven niet meer ontkomen aan de terugval van de kleipijpenindustrie.

Het aantal knechts dat in de pijpmakerswerkplaatsen, de winkel, werkten wisselde van jaar tot jaar. Door de variërende hoeveelheid werk en de éénjarige arbeidscontracten hadden de bazen de mogelijkheid om soepel in te spelen op de omstandigheden.

Om een bedrijf efficiënt en redelijk produktief te laten functioneren waren minimaal 4 knechts nodig. Uit de gilderekeningen¹ blijkt dat alleen Jan en Hannes Lammoré, resp. in 1791 en 1793, vier hulpen in dienst hadden. De andere pijpmakers moesten het met minder, of zelfs zonder knechts stellen. Om het hoofd boven water te houden was het noodzakelijk dat het voltallige gezin meewerkte in het bedrijf. Kinderarbeid was in deze bedrijfstak zeer algemeen. Het gilde werkte hieraan zelfs mee, want in de gildebrief van 1767⁴ stond dat men voor het werken "op de schroef", de zwaarste arbeid in de pijpmakerij, 14 jaar oud moest zijn. In 1774 werd die leeftijd zelfs verlaagd tot 12 jaar³. Voor andere werkzaamheden in de pijpmakerswinkel bestond in het geheel geen minimum leeftijd. De meeste pijpmakerijen zullen nauwelijks boven het niveau van huisin-

dustrie uit gestegen zijn. In het algemeen waren de lonen in de pijpmakerij, aan het einde van de 18e eeuw, laag. Afhanke-lijk van de leeftijd verdiende men 10 tot 20 stuivers per dag. In de kleine familiebedrijfjes zullen de verdiensten nog wel lager gelegen hebben.

Na 1793 zijn geen documenten van het gilde meer te vinden, be- halve een losse aantekening van 7 januari 1794¹. Hierin stond dat: "*De Heeren van het Pijpen Maekers gielde debet aan Arnold Milius aan verteringe een somme van eendertieg guldens en vier- tien stuijvers*" verschuldigd waren. Dit bedrag was ongeveer het batige saldo van het pijpmakersgilde, na het sluiten van het boekjaar 1793. Vermoedelijk hebben de overlieden tijdens dit galgemaal het gilde opgeheven.

Over de kleipijpennijverheid in de 19e eeuw zijn nauwelijks gegevens bekend. We mogen aannemen dat slechts incidenteel nog een enkele pijpmaker werkzaam was.

Overzicht van het aantal pijpmakers en hun knechts in de 18e en begin 19e eeuw:

begin 18e eeuw	15 pijpmakers ²	
1778	24 pijpmakers ⁵	40 knechts
1787	25 pijpmakers ¹	13 knechts
1788	25 pijpmakers	14 knechts
1789	24 pijpmakers	7 knechts
1790	24 pijpmakers	7 knechts
1791	24 pijpmakers	16 knechts
1792	22 pijpmakers	4 knechts
1793	22 pijpmakers	23 knechts
1796	12 pijpmakerijen ⁹	
1800	14 pijpmakerijen ¹⁰	
1808	6 pijpmakerijen ¹¹	

Namen van pijpmakersbazen en knechts in de 17e, 18e en 19e eeuw:

Andriesz., Frans -pijpmaker (12)

1688 Op de Nesdijk woonde Pietje Arents, weduwe van Frans An- driesz.

Berg, Alexander van der -pijpmaker (8)

1720 Geen nadere gegevens bekend.

Backker, Dionys (Neys) -pijpmaker (13)

Voor 1792 Zijn weduwe verkoopt de pijpmakerswinkel en woning in de Lange Weistraat, hoek Fontijnsteeg of de zijde van de Lopikerstraat (Westzijde).

- Bakker, Nicolaes -pijpmaker (7)
1770 Beboet wegens oneigenlijk gebruik van een vorm.
- Boesveld, A. -knecht (8)
1730 Geen nadere gegevens bekend.
- Bort, Robert -pijpmaker (14)
1640-1643 Bezat in 1640 het alleenrecht om pijpen te maken.
Dit privilege werd in 1643 met 6 jaar verlengd.
- Breur, D.C. -pijpmaker (15)
1680 Geen nadere gegevens bekend.
- Broere, Lijsje -pijpmakershulp (1)
1790 Werkte bij Louwerens Huivenaar.
- Broeren, Pieter -knecht (1)
1791 Knecht bij Jan Lammore.
- Bukkene, Govert van den -knecht (1)
1791 Knecht bij Hendrik van den Oever.
- Claesz., Thomas -pijpmaker (14)
1644-1659 Geen nadere gegevens bekend.
- Dort, Piet(er) van -pijpmaker (1,4)
1787-1793 Maakte in de jaren 1787, 1788, 1789 en 1790 deel uit van het Gildebestuur.
- Duuren, Dirk van -pijpmaker (1,4)
ook: Duren
1785-1793 Maakte in de jaren 1785, 1787, 1788, 1789, 1790 en 1792 deel uit van het Gildebestuur.
- Duuren, Gerrit van (den Ouden) -pijpmaker (1,4)
ook: Duren
1767-1791 Maakte in de jaren 1767, 1770, 1773 en 1776 deel uit van het Gildebestuur.
- Gillisz., Hendrick -pijpmaker (16)
1672 Vestigde zich in Leiden en ging op 2 september in ondertrouw met Annetge Claes.
- Genderen, Jacobus van -pijpmaker (1)
1787-1791 Had in 1787 twee knechten die voor hem werkten, in opvolgende jaren slechts één knecht.
- Genderen, Jan van -pijpmaker (1,4)
1769-1790 Maakte in de jaren 1769, 1772 en 1783 deel uit van het Gildebestuur. Hij is in 1790 overleden.

Genderen, Machiel (Maggiel) van -pijpmaker (4)
1767-1770 Maakte in de jaren 1767 en 1770 deel uit van het
Gildebestuur.

Groeneveld, Bastiaan Cornelisz. -pijpmaker (14)
1640 Gevestigd in Willige-Langerak. Hij wilde evenals Robert
Bort zijn pijpen laten bakken door de pottebakker Pieter Nou-
wels, dit werd door het Vroedschap niet toegestaan, omdat Ro-
bert het monopolie op het maken van pijpen had verworven.

Hen, Jan de -knecht (1)
1791 Knecht bij Gerrit van Duuren.

Hen, Willimina de -pijpmakershulp (1)
1791 Werkte bij Jan Murk.

Heumen, Gijsbert (Gijs) van -pijpmaker (1,4)
1769-1789 Maakte in de jaren 1769,1772,1775,1778,1781,1784 en
1789 deel uit van het Gildebestuur.

Hillegers, G.H.L. -pijpmaker (6)
1788 Diende samen met Arnoldus Murk een aanklacht in tegen Ja-
cob Murk en Lauwrens Huijvenaar, wegens het gebruik van hun
vormen.

Hoog, Hendrik (Henk) de -knecht (1)
1791-1793 Knecht bij Huijbert de Hoog, later bij Jan Lammerie.

Hoog, Huijbert (Huijp) -pijpmaker (1,4)
1773-1793 Maakte in de jaren 1773,1779 en 1782 deel uit van
het Gildebestuur.

Hoog, Piet de -knecht (1)
1792 Knecht bij Jan Lammere.

Hoogendijk, Arie -pijpmaker (1)
ook: Hogendijk
1787-1793 Maakte in de jaren 1787,1788,1789 en 1792 deel uit
van het Gildebestuur.

Hoogendijk, Joris -pijpmaker (1)
1779 Hij was 1779 hoofdman van het Gilde.

Houling, H. -knecht (8)
1730 Geen nadere gegevens bekend.

Houmes, C. -knecht (8)
1730 Geen nadere gegevens bekend.

Huijgenaar, Cornelis -pijpmaker (1)
ook: Huivenaar. 1790-1793 Hij was afkomstig uit Leiden.

- Huijgenaar, Louwerens (Lou, Lauwrens) -pijpmaker (1,6)
ook: Huijvenaar, Huivenaar
1788-1793 Kreeg in 1788 een boete van zes gulden voor het gebruik van de vormen van de heer Hillegers en Arnoldus Murk. Diende, samen met Leendert Smit en Pieter Arnoldus Murk (allen katholiek) een verzoek in om dezelfde rechten te verkrijgen als hun hervormde gildebreeders.
- Huijvenaar, Jacobus -pijpmaker (1)
1787-1788 In 1788 had hij drie mensen in dienst.
- Koster, Dirk -knecht (1)
1790 Knecht bij Dirk van Duuren.
- Kulinck, Andries -pijpmaker (1)
ook: Kulik
1788-1793 Maakte in de jaren 1790 en 1792 deel uit van het Gildebestuur.
- Kulinck, Stoffel Andriesz. -pijpmaker (1)
1793 Toegetreden tot het Gilde.
- Kuijpers, J. -knecht (8)
1730 Geen nadere gegevens bekend.
- Labeij, Jacobus -knecht (1)
1792 Knecht bij Hendrik van den Oever.
- Lammoré, Jan -pijpmaker (1)
ook: Lamore, Lammerie, Lammere
1787-1793 In 1788 boekhouder van het Gilde.
- Lammoré, Johannis (Hannes, Hans) -pijpmaker (1,4)
ook: Lammere, Lamree
1778-1793 Maakte in de jaren 1778, 1781 en 1785 deel uit van het Gildebestuur.
- Leeuw, Pieter de -pijpmaker (4)
1733-1780 Geeft bij zijn trouwen in 1733 als beroep pijpmakersbaas op. Maakte in de jaren 1767, 1771, 1774, 1777 en 1780 deel uit van het Gildebestuur.
- Linden, Anna Katrina van der -pijpmakershulp (1)
1791 Werkte bij Jan Lammere.
- Lijster, Jan -knecht (1)
1791 Knecht bij Klaas Walters.
- Mensingh, Jacobus -knecht (1)
ook: Minsing

1790-1791 In 1790 knecht bij Dirk van Duuren, in 1791 bij Hannes Lammere.

Minsing, Johannes -knecht (1)

1791 Knecht bij Hannes Lammere.

Murk, Arnoldus -pijpmaker (6)

1788 Diende samen met de heer Hillegers een aanklacht in tegen Jacob Murk en Lauwrens Huijvenaar, wegens het gebruik van hun vormen.

Murk, Jaap -pijpmaker (1)

1793 Had één jongen in dienst.

Murk, Jacob -pijpmaker (6)

1788 Werd aangeklaagd, wegens het gebruik van de vormen van gildebreeders, hij werd echter niet beboet.

Murk, Jan -pijpmaker (1)

1789-1793 In deze periode werkten 1 à 2 knechts voor hem.

Murk, Pieter Arnoldus -pijpmaker (7)

1776 Verzocht, evenals Leendert Smit en Lauwrens Huivenaar (allen katholiek), dezelfde rechten in het gilde te krijgen als hun hervormde gildebreeders.

Nonner, Jan -knecht (1)

1791 Knecht bij Jan Lammere.

Oever, Hendrik (Henk) van den -pijpmaker (1,4)

1774-1792 Maakte in de jaren 1774, 1777, 1780, 1783, 1786, 1787 en 1790 deel uit van het Gildebestuur.

Oosterhout, Machiel (Maggiel) van -pijpmaker (4,8)

1719-1774 Maakte in de jaren 1767, 1771 en 1774 deel uit van het Gildebestuur. Toen hij in 1774 overleed, nam Hendrik van den Oever zijn taken als deken waar.

Pater, Pieter de -knecht (1)

1790 Knecht bij Lauwrens Huivenaar.

Plaet, Abraham Jansz. van der -pijpmaker (16)

1690 Vestigde zich in Leiden en ging op 10 maart in ondertrouw met Catharina Joris van Steenbrugge.

Ras, Tuetie(?) -pijpmakershulp (1)

1792 Werkte bij Klaas Walter.

Renalts, Richard -pijpmaker (17)

Voor 1632 Vestigde zich in Schoonhoven, na een ruzie met de Goudse pijpmaker Willem Barends.

Renalts, Willem -pijpmaker (14,17)
1632 In 1631 kocht hij in Gouda: twee pijpmakersschroeven, drie vormen, vijf tonnen pijpaaarde en 18 gros pijpen. Op 9 januari 1632 diende hij een verzoek in, bij de Magistraat van Schoonhoven, om voor een periode van 17 jaar het monopolie op het pijpmaken te verkrijgen. Voor 14 jaar werd hem het alleenrecht toegestaan. In 1633 vertrok hij echter naar Gouda en liet zich daar als poorter inschrijven.

Sante, Griet van -pijpmakershulp (1)
1791 Werkte bij Jan Lammere.

Santen, J.H. van -pijpmaker (15)
1785 Diende een request in om, evenals zijn andere gildebroeders, in aanmerking te komen voor een bestuursfunctie in het gilde, ondanks zijn Augbergse confessie. Werd in 1788 uit Schoonhoven verbannen. Hij had in het openbaar geroepen: "Vrijheid boven, en de vrijheid zal boven blijven", hetgeen getuigde van een patriottistische neiging, hetgeen niet geaccepteerd werd.

Saton, Boon -knecht (1)
1790 Knecht bij Cornelis Huivenaar.

Schaalwijk, Sara -pijpmakershulp (1)
1791 Werkte bij Huibert de Hoog.

Schreider, Johannes -knecht (1)
1790 Knecht bij Jan Murk.

Schreijder, Gerrit -knecht (1)
1789 Knecht bij Jacobus van Genderen.

Seton, Jan Jansz. -pijpmaker (1,4)
ook: Saton
1784-1793 Maakte in de jaren 1784, 1787, 1788, 1789, 1790 en 1792 deel uit van het Gildebestuur.

Seton, Piet(er) -pijpmaker (1,4)
ook: Saton
1782-1793 Maakte in de jaren 1782 en 1786 deel uit van het Gildebestuur.

Smit, Leendert -pijpmaker (7)
1776 Verzoek van een knecht om een half jaar als pijpmakersknecht en een half jaar in de winkel te mogen werken. Verzocht evenals Lauwrens Huivenaar en Pieter Arnoldus Murk (allen katholiek) dezelfde rechten in het gilde te krijgen als hun hervormde collega's.

Solingen, W. van Wz. -pijpmaker (13)

1816 Geen nadere gegevens bekend.

Verhoek, Antonie -knecht (1)

1790 Knecht bij Jan Lammere.

Vliet, Pieter van -knecht (8)

1730 Geen nadere gegevens bekend.

Vloek, Gerrit (de Jonge) -knecht (1)

1791 Knecht bij Klaas Walters.

Waels, Frans -pijpmaker (13)

1650-1672 In 1650 ingeschreven als poorter van de stad. In 1672 verkocht hij zijn huis in de Veerstraat.

Walters, Drika -pijpmakershulp (1)

1791 Werkte bij Klaas Walters.

Walters, Klaas -pijpmaker (1)

ook: Walter

1790-1793 In 1790 toegetreden tot het gilde. Kreeg in 1793 een boete van twee gulden voor het overtreden van de gilderegels.

Wilgen, Nans van -pijpmakershulp (1)

1791 Werkte bij Gerrit van Duren.

In de bestaande literatuur zijn, door onjuiste transcripties en typefouten, diverse personen ten onrechte als pijpmakers van Schoonhoven aangemerkt of verkeerd overgenomen. Hieronder volgen de correcties;

Cornelis van Dorst, Cornelis van Drost - Dit moet P. van Dort zijn, die in 1787 hoofdman van het gilde was (4).

Bastiaan Cornelisz. Granenveld of Cranenvelt - Dit moet Bastiaan Cornelisz. Groenenveld zijn, pijpmaker te Willige-Langerak.

Cornelis Lasonder (1663) - Dit is Cornelis Lasonder 1763, pijpenbakker te Leiden (16), afkomstig uit Schoonhoven. In 1777 is hij terug gekeerd naar Schoonhoven en is daar ook weer potte- en pijpbakker.

Jan Stokman - Hij was geen pijpmaker, maar transporteerde de aangevoerde pijpjaarde naar de pijpmakers (1).

Bronnen

Streekarchief van de Krimpenerwaard te Schoonhoven.

1. Oud archief Schoonhoven inv.nr. 2555

2. Oud archief Schoonhoven inv.nr. 2553

3. Oud archief Schoonhoven inv.nr. 2554

4. Oud archief Schoonhoven inv.nr. 930
5. Oud archief Schoonhoven inv.nr. 932
6. Oud archief Schoonhoven Resolutiën van de Magistraat nr.41
7. Oud archief Schoonhoven Resolutiën van de Magistraat nr.36
8. Memorie boek Weeshuis 1720-1731
9. Verzamelinventaris 2.21.06 coll.nr.51 Goldberg nr.45. Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage
10. Verzamelinventaris 2.21.06 coll.nr.51 Goldberg nr.50I. Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage
11. J.v.d.Meulen. De pijpmakerijen in de Franse tijd. Pijpelogische Kring Nederland, 5e jrg. nr.17, 1982.
12. G.C.Helbers. Gorinchem als concurrent van de Goudse pijpenstad. Die Goude, 1949
13. Akten van huisverkoop. Streekarchief, Schoonhoven.
14. D.A.Goedewaagen. Schoonhoven als concurrent van de Goudse pijpenstad. Die Goude, 1943
15. Notariële akten. Streekarchief, Schoonhoven.
16. J.v.d.Meulen en H.Tupan. De Leidse Tabakspijpmakers. Stubbeg, Hoogezand, 1980
17. D.H.Duco. De kleipijp in de zeventiende eeuwse Nederlanden. British Archaeological Reports V, 1981
18. D.H.Duco. Eighteenth century clay pipes from Schoonhoven. British Archaeological Reports IV, 1980
19. J.v.d.Meulen en L.den Toom. Het pijpmakersgilde te Schoonhoven. Pijpelogische Kring Nederland, 6e jrg.nr.22,1983